

Vasilije LUKIĆ

Spor nastavnika građanske škole u Kotoru Draga Milovića sa direktorom iste škole Šćepanom Milićem

O istaknutom prosvjetnom radniku i aktivnom pripadniku narodnooslobodilačke borbe od 1941. godine Dragu Miloviću¹⁾ postoje nekoliko dokumenata u posebnoj fascikli Arhiva SRCG, na Cetinju. Dokumenta su slučajno dospjela u Arhiv zajedno sa nekim drugim koja su u svoje vrijeme pripadala Prosvjetnom odjeljenju Banske

¹⁾ Drago Milović je rođen 1894. u Krtolima (Boka Kotorska). Učiteljsku školu je završio u Zadru. Kao učitelj je službovao u Kavču, Radovićima, Kutima, Dubrovniku, a neko vrijeme i u Herceg-Novom. Poslije izvjesnog vremena učiteljevanja, studirao je Višu pedagošku školu u Zagrebu i nju završio. U svojstvu nastavnika službovao je u raznim građanskim i trgovačkim školama — Bakru, Kotoru, Tivtu, Mostaru, Risnu i u Vojno zanatskoj školi u Tivtu.

U prvom svjetskom ratu, kao rezervni oficir austrijske vojske, upućen je na front protiv Italije, koja je prišla Saveznicima protiv Centralnih sila. Kao oduševljeni pristalica ujedinjenja naših naroda, sa svojom četom predaje se Italijanima u namjeri da se bori protiv austrougarske vojske. Italijani ga međutim interniraju u Monte Rati. Zauzimanjem dr Anta Gvozdenovića, funkcionera vlade kralja Nikole u Francuskoj, omogućeno mu je prebacivanje u Francusku, gdje je dobio čin potporučnika crnogorske vojske. U toku boravka u Francuskoj, savladao je potpuno francuski jezik, koji mu je bio glavni predmet. Pored francuskog jezika, govorio je dobro njemački i italijanski, služeći se istovremeno engleskim i mađarskim.

Nakon aprilskog sloma 1941. god. demonstrativno napušta državnu službu i kao pristalica oslobodilačke borbe naših naroda stupa u tijesni kontakt sa predvodnicima borbe u Boki Kotorskoj. S jeseni 1941. izabran je za ilegalnog predsjednika NOO u Krtolima. Zbog neskrivene aktivnosti, od italijanskih vlasti je uhapšen i na ostrvu Mamula ostao u zatvoru do kapitulacije Italije. Koncem novembra 1943. uhvaćen je od Njemaca koji ga 13. decembra iste godine strijeljaju.

Podatke o Dragu Miloviću uputio mi je njegov sin dr Đorđe Milović, prof. Univerziteta u Rijeci. Stoga mu se zahvaljujem.

uprave na Cetinju od kojih je ogroman broj uništen neposredno poslije oslobođenja Cetinja 1944. i kasnije, 1945.²⁾)

Materijal koji donosim, odnosi se na Milovića nastavnika Građanske škole u Kotoru i v. d. upravitelja iste škole Šćepana Milića koji je, sudeći po sadržini dokumenta, težio da bude autoritativan prema osoblju, a naročito prema i suviše osjetljivom i temperamentnom Miloviću, bez sumnje jedinom stručnjaku u kolektivu, kako nas informišu kraći podaci o njemu.

O ovom sukobu i čaršija je, kako izgleda, bila zainteresovana i na svoj način ga komentarisala tim prije što je i sreski načelnik, po nalogu Banske uprave, saslušavao neke svjedoke od kojih je jedan bio i mjesni sveštenik Nikola Brinić, mada od njegovih iskaza nijesam u materijalu došao.

Dok je Milović u svojim brojnim predstavkama bio ažuran držeći se izvjesnih argumenata, dotle je i Milić u navodima brižljivo prikupljao naoko i sitne podatke uvjeren da će samo pomoću njih moći braniti svoj stav, a time i zakonske propise.

Sudeći po datumima na dokumentima, izgleda da je spor između Milovića i Milića tinjao od početka školske 1929-1930. god. Kako nijesam mogao doći do svih dokumenata, saopštiću, uz male komentare, siže njihov prema kojima se može izvući zaključak da je Milović bio otvoren i kategoričan u svojim navodima.

Prvi raspoloživi dokument datiran je 28. oktobra 1929. u kome Milović iznosi upravi Građanske škole izvjesne podatke protiv Milića sluteći da će ta predstava biti upućena Prosvjetnom odjeljenju Banske uprave. U njemu se, pored ostalog kaže:

Nije istina da sam dosad imao samo tri prekobrojna časa, već pet honorarnih časova, što iznosi 27 časova bez razrednog starješinstva... i da mi ta uprava nije saopštila da bez mog pristanka daje moje časove drugima« navodeći »da je direktor prošle godine imao barem 100 honorarnih časova mjesečno. Ako se uzme u obzir, kaže se dalje u predstavi, da sam lošeg zdravlja, i da se moram naprezati sa četiri predmeta za koje nemam spreme, mislim da mi niko ne može naturiti teret koji ne mogu nositi jer je stvar Ministarstva prosvjete da školu opskrbi sa potrebnim brojem nastavnika.

Da bi u navodima bio ubjedljiviji, Milović, u posljednjem pasusu predstave napominje: »Nikad u životu nijesam ni pokušao omalovažavati nikoga, a razumije se ni svog upravitelja«.

²⁾ O tragičnoj sudbini nekih trideset kamiona dragocjene građe Zetske županije i Banske uprave koja je ostala nedirnutu tokom okupacije, a koncem 1944. i početkom 1945. god. nečijom voljom uništena, pisali su bivši direktori Arhiva dr Đoko Pejović i Nikica Vujović, a poslije njih Risto Dragičević i Vasilije Lukić.

V. prilog Vasilija Lukića »O Lazu Popoviću, piscu i prosvjetnom radniku« — Glasnik Cetinjskih muzeja br. 3/1970. god., str. 265. U napomeni br. 2, koristio sam Dragičevićev članak u »Spomenici Cetinjske gimnazije«, Cetinje 1926, str. 75-76.

V. d. upravitelja škole Milić proslijedio je istog dana (br. 3) Milovićevu predstavku Prosvjetnom odjeljenju uz napomenu da je »Milović kažnjen opomenom za neispravno vršenje nastavničke dužnosti«, motivišući »da su njegove iluzije na zaradu preopterećenosti posla uvredljive prirode«.

Zamjenik načelnika Prosvjetnog odjeljenja prof. Rajvajn pod povjerlj. brojem 108 istog dana, tj. 28. X u aktu pita Milića: »Da li g. Milović održava dodijeljene mu časove? Ako ih održava upozorite ga da ubuduće ne čini slične ispade na štetu službe jer će biti uzet na odgovornost i iz prkosa ličnih stvari prema upravitelju«.

Pošto je Miloviću saopšten navedeni odgovor iz Cetinja, Milić, u odgovoru prosvjetnom odjeljenju napominje da se »dosad nije moglo utvrditi da li je ostao pri svom zahtjevu« i »da je stupila na dužnost nova nastavnica Kristović«.

Milović, revoltiran na ovakvu ocjenu o njemu, obraća se direktno Prosvjetnom odjeljenju. U žalbi prilaže taksenu marku od 5 dinara i kaže:

21. X žalio sam se za zloupotrebe u službi i da ne dobih odgovor. Iz mojih podnesaka moglo je Prosvjetno odjeljenje da stvori jasnu sliku nepravde koja mi je učinjena, postavljenjem g. Milića za honorarnog nastavnika ove škole. Iako sam očekivao da će Prosvjetno odjeljenje izdejstvovati da mi se ova nepravda ukloni, ali, nažalost, uviđam da se g. Miliću omogućava da radi što god godi njegovom čeu i interesu.³⁾

U žalbi dalje napominje da se nada »da će Ministarstvo prosvjete grešku ispraviti jer je svakome poznato da stari nastavnik u njegovom resoru ima prednost nad jednim službenikom iz resora trgovine« moleći da mu Prosvjetno odjeljenje »saopšti datum ekspedovanja podnesaka Ministarstvu prosvjete...«.

Milić, poslije nekoliko dana (13. XI pov. br. 10) izvještava Prosvjetno odjeljenje da »Milović onemogućava tok u administraciji« i da je »zbog njegovih istupa Uprava preduzela korake koje Zakon o nastavnicima nalaže, iako su se ta zakonska sredstva za sada pokazala nedovoljna. Ova uprava je nemogućna da ga prisili jer je počeo u zvaničnoj dužnosti vrijeđati« naglašavajući, da »nije pristao da prestone u upravu škole radi potpisa platnog spiska iako je juče bio na ulici i šetao kišnog dana«.

Imajući ovakvu netrpeljivost pred očima, na osnovu brojnih predmeta, Prosvjetno odjeljenje naređuje Načelstvu bokokotorskog sreza »da izvoli islijediti g. g. Milovića i Milića«.

Načelstvo, pod brojem 2157 od 17. XI 1929. izvještava Prosvjetno odjeljenje da je obojici upućen poziv. Poziv je uručen prôti Briñiću i služiteljima Gimnazije i Građanske škole Antunu Jankoviću i

³⁾ Podvlačeno crvenom olovkom u Prosvjetnom odjeljenju Banske uprave.

Niku Petroviću koji su, kako stoji u jednoj Milovićevoj predstavi, »čuli kako ga je g. Milić denucirao«.

Na mišljenje Prosvjetnog odjeljenja i ostalih, Milović se, izgleda, nije obazirao tim prije što je bio gotov da ne samo administrativnim putem traži satisfakciju, nego i drugim sredstvima.

Njegova žalba taksirana sa 25 din. upućena direktno Prosvjetnom odjeljenju 17. novembra jasno ilustruje njegov krajnji, beskompromisni stav. Karakter žalbe, trvenja i ispada, saznalo je i Odjeljenje za srednju nastavu Ministarstva prosvjete, koje, pod brojem 36706 ranije, tj. 25. septembra, sugerije Prosvjetnom odjeljenju Zetske banovine da »izvoli prema okrivljenim primijeniti kaznu iz čl. 160 Zakona o činovnicima«.

Miloviću je ovakvo rješenje bilo poznato pa je zato u narednoj žalbi tumače propisa upozorio na pravilnost njihove primjene, pa kaže:

Milić, u zadnje doba zloupotrebijava svoj službeni položaj, nasrćući svakodnevno na mene i inscenirajući sukobe. On zavarava školsku vlast, što na početku 1928/1929. god. podnosi neistinito izvješće o upisanim đacima: mjesto 29, pohađaju školu samo 20. Dobiva u gimnaziji 13 časova a od građanske škole 24 časa nedjeljno. i pored toga dva upraviteljska dodatka. Dok sam se nalazio u društvu prote Nikole Brinića i Jova Milovića, veleposjednika, naređuje da ispunim statistiku za školsku 1928/29. a to je posao upravitelja.

Navodi kipte od negodovanja i neke vrste obračuna sa Milićem indirektnim putem, dodajući da je Milić »2. oktobra pošao na profsorski kongres, a da o tome nije izvjestio nikoga, pa čak ni mene redovnog nastavnika Građanske škole«, izvještavajući da mu je Milić rekao: »Tražiću prelaz u ministarstvo trgovine jer je ova škola bez budućnosti«. No, i pored takve Milićeve tvrdnje — navodi on dalje — »ova bi škola bila rentabilna, s obzirom da njen upravitelj ima 1340 dinara mjesečnog dohotka, jer honoriše i ručni rad sa po 14 dinara po času iako je predviđeno 10«. U narednom tekstu žalbe, Milović iznosi »da je o svemu ovome, kao i o drugim detaljima, informisao i Ministarstvo prosvjete. Zato me Milić kažnjava opomenom po čl. 160 i 161 Zakona o činovnicima, iako sam tužbe podnio protiv njega redovnim putem, kada sam ga zamjenjivao«.

Uvjeren da su starije prosvjetne vlasti pristrasne Milović to ne krije, već naprotiv potencira u opsežnim navodima. »Čast mi je da izrazim«, naglašava u istoj žalbi svoja negodovanja »da je Prosvjetno odjeljenje moglo pod sugestivnim, netačnim izvještajima g. Milića stvoriti od mene tako pogrešan sud. Zbog toga najsvečanije izjavljujem da još nikada nijesam radio na štetu službe, već sam služio u svome staležu na čast kao vrlo savjestan prosvjetni radnik. Zato sam i tražio da se povede istraga od Prosvjetnog odjeljenja jer je posrijedi gaženje pravde i pozitivnih zakona od strane g. Milića. Zato i mislim da se onemogućiti dosadašnja praksa favoriziranja koja zaista ide na štetu moje službe i ugleda. i da se poništi kazna kao neosno-

vana«, nalazeći »da je nemoguće sa njim saradivati jer otežava mogućnost mirnog i nesmetanog rada«.

Uz Milovićevu tužbu, prikačen je odgovor upravitelja Milića od 20. XI (br. 347) u kome se kaže:

G. Milović umjesto da se na kaznu »opomena« za neurednost u vršenju nastavničke dužnosti, kojom je kažnjen, on odgovara sa tužbom bez navoda zašto je kažnjen.⁴⁾

Pobijajući Milovićeve navode, Milić hladnokrvno kaže: »da je bio honorarni nastavnik u Gimnaziji po odobrenju Ministarstva« i da je »kao predmetni učitelj postavljen za v. d. upravitelja Trgovačke škole, što znači da nije nikakvim aktom prekoračen zakon« uvjeravajući Prosvjetno odjeljenje da su mu »nekoliko nastavnika bili potčinjeni i to sa fakultetskom spremom, kao: J. Strukol (nekad profesor pok. Ljuba Jovanovića),⁵⁾ koji nikad nijesu protestovali, dok Milović traži da je upravitelj, a već ima tri godine efektivne službe manje od mene. Njegovoj samovolji i postupcima u vrijeđanju i napadanju Prosvjetnog odjeljenja Banske uprave, prevazilazi mjeru strpljenja i otežavaju rad ove škole.«⁶⁾

Pozadinu ovog spora, bez sumnje, najreljefnije pruža izvještaj Načelstva bokokotorskog sreza nakon ispitivanja svjedoka i obazrivog praćenja svih događaja na svom području, pa i u ovoj školi, koja je postala predmet pažnje radoznalog građanstva kao, uostalom, u svim palanačkim gradićima gdje su svojevoljne priče i nagađanja uvijek prisutne. Izvještaj je dostavljen Banskoj upravi 3. X 1929. god. pod br. 2157. U ovom izvještaju se navodi:

Na ovoj školi jedini je stalni i kvalifikovani nastavnik Milović Drago. Živjeli su, bar prividno, u prijateljskim odnosima do prošle godine kada je Milić pošao na prof. zbor jer on, kao upravitelj građanske škole, ne bi spadao među nastavnike srednjih škola, već među one od osnovne nastave gdje spadaju građanske škole. Po iskazu služitelja Antuna Jankovića i Petrović Nika nije na propisan način odredio sebi zamjenika. Svjedoci su, prema njihovom iskazu čuli da će Milić izraditi sebi prelaz u Ministarstvo trgovine. Kada se

⁴⁾ Istog dana Milić (pod brojem 337) šalje Prosvjetnom odjeljenju lje-karsko uvjerenje o Milovićevoj bolesti uz primjedbu da mu »odsustvo ne može dati niti ma kakav predlog dok se ne ispituju neke činjenice«. Pod povj. br. 9, Milić u ovom izvještaju prilaze pismenu formulaciju po kojoj je Milović kažnjen opomenom »za neurednost u vršenju nastavničke dužnosti spram pret-postavljene starješine kao i zbog nedozvoljenog načina administriranja«.

⁵⁾ Ljubo Jovanović, jedan od popularnih prvaka Radikalne partije rođen je u Kotoru 1865. Veliku školu završio je u Beogradu. Bio je učesnik ustan-ka Bokelja 1882. god. i u ratu protiv Bugara. Neko vrijeme je, kao istaknuti istoričar, bio profesor Beogradskog univerziteta pa zatim i ministar prosvjete u Srbiji. — Stanojevićeva enciklopedija, Beograd 1928, str. 171.

⁶⁾ Načelnik prosvjetnog odjeljenja prof. Jakšić pod br. 635, od 23. XI 1929. godine dodaje na poleđini predmeta: »Zastarelo, u akta«, dočim u drugom rješenju pod br. 636 istog datuma navodi: »Obadvojica premješteni«. Na raniju naredbu Ministarstva prosvjete pod br. 36706 koju sam citirao, Jakšić 25. XI — IV — № 771 rezimira da je »U smislu čl. 163. Zakona o činovnicima, Ministarsko naređenje zastarelo«.

Milić vratio, izjavili su dalje, doznao je za Milovićevu optužbu i zbog toga ga je kaznio opomenom navodeći da mu pravi smetnje u pravilnom administriranju; da ga je uvrijedio...

U izvještaju se dalje kaže da »preslušavanjem Milovića i gošpodice Kristović nije se moglo utvrditi da je Milović uvrijedio Prosvjetno odjeljenje Banske uprave, kako to Milić tvrdi. Upada u oči«, napominje se dalje, »da je Milić davao naređenja i objašnjavao se sa Milovićem ne u kancelariji uprave škole, već i u hodniku gdje su đaci bili na odmoru«. Da je Milić »imao 100 honorarnih časova moglo se zaključiti iz iskaza svjedoka«. Prema tome »pokazalo se da je netačna informacija da je Milović ostavio pismeni odgovor na akta Uprave škole đacima, da ga predadu Upravi«. Što se tiče odsustvovanja Milovića u izvještaju stoji da on »nije dolazio od 12-16. novembra na osnovu ljekarskog uvjerenja, a 17. novembra dolazio je na dužnost i davao uloge da odigra kada je bio zdrav da ne bi i društvo ‚Bokelj‘ pretrpjelo štetu.«⁷⁾

Referat Sreskog načelstva, kako se vidi, negira nekoliko ranijih Milićevih navoda s obzirom da su svjedoci, unekoliko, bili naklonjeni Miloviću koji je otada mogao lakše da se bori protiv Milića. Prosvjetno odjeljenje je, međutim, kako smo vidjeli, donijelo rješenje da se jedan i drugi premjeste iz Kotora. Da li je premještaj uslijedio krajem 1929. god. oskudica dokumentata ne daje nam pravo da o tome ništa pozitivno zaključimo, osim ako uzmemo u obzir biografske podatke koje mi je ustupio Milovićev sin, dr Đorđe Milović, koji poslije Kotora nabraja da je Milović službovao u Građanskoj školi u Tivtu najprije u svojstvu njenog nastavnika, pa zatim i dugogodišnjeg upravitelja.⁸⁾

* * *

Milović je, neosporno, tokom posljednje decenije prije drugog svjetskog rata bio zaokupljen međunarodnim događajima. Ako nije

⁷⁾ Da je Milović bio angažovan i aktivan u diletanskom društvu »Bokelj« koje je s vremena na vrijeme davalo aktuelne pozorišne komade, vidi se iz njegove predstave Prosvjetnom odjeljenju 19. XI, u kojoj kaže da je »igrao u društvu ‚Bokelj‘ u ‚Sumi‘ Pecija Petrovića«. U istoj predstavi protestuje protiv rješenja presude uprave škole koja ga kažnjava sa gubitkom od 10% za neurednost. »Ovdje je u pitanju ne samo novčani gubitak« kaže on »koji je za mene, oca porodice, ipak osjetljiv već je u pitanju moj ugled koji g. Milić pokušava spletkama da oprlja« dokazujući da je Milić »stvorio aferu uvreda i kleveta da bi parirao svoje grehove« navodeći dalje da su za njega sumnjivi nalazi sreskih ljekara Galvanija i Lazarevića prema kojima »mi je potrebna hitna pomoć«. Novčana kazna od 10% vidi se iz uvjerenja Poreske uprave od 2. XII 1929. god. (br. 11985) u kome stoji da je Miloviću isplaćeno na ime pr nadležnosti za mjesec decembar 3752,60 din. sa gubitkom od 10%.

⁸⁾ U kraćoj, ali informativnoj publikaciji »Banovina zetska«, Cetinje 1931, na str. 8. se vidi da su na području Načelstva bokokotorskog bile dvije građanske škole — jedna u Risnu a druga u Tivtu. U Kotoru je izgleda ukinuta početkom školske 1929/1930. godine. Milović je, po svoj prilici, bio premješten u Risan ili Tivat te godine.

Résumé

DIFFEREND ENTRE LES ENSEIGNANTS DE L'ÉCOLE CIVILE À KOTOR DRAGO MILOVIĆ ET LE DIRECTEUR DE LA MEME ÉCOLE ŠĆEPAN MILIĆ

Vasilije LUKIĆ

Drago Milović, instituteur et enseignant, né à Krtole, exerçait ses fonctions d'enseignant à l'école civile de Kotor, pour l'année 1929/30. Durant la même année, un différend a jailli entre Milović et le directeur de l'école Šćepan Milić. Même à cette époque, Drago Milović était connu par ses idées progressives et Milić était l'homme du régime. Le différend s'est produit au sujet de choses insignifiantes pour s'aggraver à la fin, de telle façon, que l'un et l'autre ont été transférés, quoique la vérité ait été du côté de Drago Milović.

Drago Milović a démontré sa détermination révolutionnaire antérieure en prenant part à la Révolution populaire. Durant l'occupation, comme ardent adepte du Mouvement de la révolution nationale, il a été interné à l'île de Mamula et après la capitulation de l'Italie, il a été fusillé par l'occupant allemand, en septembre 1943.